

UOT 911.3

DOI 10.54758/16801245_2021_17_4_54

QƏRBİ AVROPA ÖLKƏLƏRİNDƏ MİQRASIYA PROSESLƏRİNİN ƏHALİNİN YAŞ-CİNS TƏRKİBİNƏ TƏSİRİ

¹CƏFƏROVA GÜLNARƏ CÜMŞÜD qızı

²MƏMMƏDOV İLQAR BƏXTİYAR oğlu

Bakı Dövlət Universiteti, 1-dosent, 2- müəllim, doktorant, Bakı, Azərbaycan

gulnara-jafarova@bk.ru Ilqar.m76@mail.ru

Açar sözlər: *miqrasiya prosesləri, əhalinin yaş-cins tərkibi, əmək ehtiyatları, orta ömür müddəti, iqtisadi cəhətdən fəal əhali*

Giriş. Hər bir regionda əhalinin yaş-cins tərkibi demografik vəziyyətin əsas göstəricilərindən biridir. Əhalin yaş tərkibi müxtəlif yaş qruplarına bölünməsi ibarətdir. Əhalinin yaş tərkibinə yeni doğulmuş körpələrin sayı, orta ömür müddəti və miqrasiya prosesləri böyük təsir göstərir. Hər bir ölkədə əhalinin yaş strukturunda doğumun çox olması uşaqların, orta ömür müddətinin yüksək olması isə yaşlı əhalinin artmasına səbəb olur. Əhalinin yaş tərkibi əmək ehtiyatlarının formalaşmasında əsas amillərdəndir. Əmək qabiliyyətinə malik olan və işləyən əhali iqtisadi cəhətdən fəal əhali adlanır. İşsiz əhali də əmək ehtiyatlarının tərkibinə daxil olub, iqtisadi cəhətdən qeyri-fəal əhali adlanır. Çox sahəli təsərrüfat sahələrinə malik olan Qərbi Avropa ölkələrində əhalinin 48-50 %-ni iqtisadi cəhətdən fəal əhali təşkil edir. Əhalinin yaş-cins strukturuna təsir edən əsas amillərdən biri də miqrasiya prosesləridir. XXI əsrin əvvəllərindən başlamış miqrasiya dalğası Qərbi Avropa ölkələrində əhalinin yaş-cins strukturuna çox təsir göstərmişdir. Belə ki, miqrasiya prosesləri Böyük Britaniya, Fransa, Almaniyanın əhalisinin yaş-cin tərkibinə daha çox təsir göstərmişdir.

Təhlil: *Böyük Britaniyada* əhalinin cins tərkibinin formalaşmasına doğum və ölüm göstəricilərinin dinamikası ilə yanaşı, xarici miqrasiyalar da ciddi təsir göstərir. 2019-cu ilin əvvəlində ölkə əhalisinin 32837,1 min nəfərini (49,6%) kişilər, 33322,7 min nəfərini (50,4%) qadınlar təşkil etmişdir [6].

Lakin ayrı-ayrı yaş qruplarında əhalinin cins tərkibi üzrə paylanmasında xeyli fərqlər müşahidə olunur.

Cədvəl 1.

Böyük Britaniyada əhalinin cins və yaş qrupları üzrə paylanması, 2019

Yaş qrupu	Əhalinin sayı, nəfər			Cins tərkibi, faiz			Yaş qrupu üzrə cins tərkibi, %		
	Cəmi	Kişi	Qadın	Cəmi	Kişi	Qadın	Cəmi	Kişi	Qadın
0-14	5882924	5593806	11476731	100,0	51,3	48,7	17,3	17,9	16,8
15-64	22137712	21632913	43770624	100,0	50,6	49,4	66,2	67,4	64,9
65<	4816429	6095959	10912388	100,0	44,1	55,9	16,5	14,7	18,3
Cəmi	32937065	33322678	66159743	100,0	49,6	50,4	100,0	100,0	100,0

[6]

Aşağı yaş qruplarında doğulanlar arasında oğlanların çox olması ilə əlaqədar onlar əhali arasında üstünlük təşkil edir. 15 yaşa qədər uşaqlar arasında əhalinin 51,3%-i oğlanlardır. Mütləq hesabla onlar qızlara nisbətən 290 min nəfərə qədər çoxdur.

15-64 yaş qruplarında kişilər və qadınların sayında kəskin fərqlər yoxdur. Aşağı yaş qruplarına nisbətən burada ölüm hallarının çox olması nəticəsində kişilərin sayı azalır. Xarici miqrantlar arasında kişilərin sayı çoxdur. Ona görə burada fərqlər azalır.

65 yaşdan yuxarı qruplarda qadınların orta ömür müddətinin yüksək olması ilə əlaqədar onlar əhali arasında üstünlük təşkil edir (55,9%). Əhalinin yaş tərkibində yuxarı yaş qruplarının payı tədricən artır. 2001-ci ildə aparılmış siyahıyaalmanın nəticələrinə əsasən yaş qruplarının payı aşağıdakı kimi olmuşdur: 0-14 yaş qruplarında əhalinin 17,2%-i, 15-64 yaş qruplarında 67%-i, 65 yaş və yuxarı yaş qruplarına 15,8%-i aid olmuşdur [3].

Ölkədə təbii artım aşağı düşür, orta ömür müddəti yüksəlməkdə davam edir. Xarici miqrantlar arasında orta yaşda gələnlərin sayı da çoxdur. Ona görə 2019-cu ilə qədər keçən dövrdə orta yaş qruplarında əhalinin sayı azalmağa doğru gedir. Təqaüd yaşlı əhalinin sayı və əhali arasında payı yüksəlir. 2001-ci ildən sonra keçən müddət ərzində ölkədə 65 yaşdan yuxarı əhalinin payı 16,5%-ə yüksəlmişdir. Qadınlar arasında yuxarı yaş qrupları daha böyük göstəriciyə malikdir.

Fransa üçün hazırlanmış cins-yaş piramidası formasına görə stasionar və ya cavanlaşan tiplər qrupuna daxildir. Belə piramida tipi doğumun azaldığı müşahidə edilən İEÖ üçün səciyyəvidir. Bura baxmayaraq doğum səviyyəsi aşağı olduğu vəziyyətdə ölkənin əhalisi yüksək gözlənilən orta ömür müddətinə malikdir. Ölkədə əhalinin cins tərkibində qadınlar üstünlük təşkil edir. Ümumi əhalinin 51,1%-i qadınlardır [7]. 2009-cu ildən sonra keçən dövrdə bu göstəricilərin dinamikasında əsaslı dəyişikliklər olmamışdır. Lakin ayrı-ayrı yaş qruplarında əhalinin cins tərkibinin dəyişməsində müəyyən qədər fərqlər nəzərə çarpır.

Cədvəl 2.

Fransada əhalinin cins və yaş qrupları üzrə paylanması, 2009

Yaş qrupu	Əhalinin sayı, nəfər			Cins tərkibi, faiz			Yaş qrupu üzrə cins tərkibi, %		
	Cəmi	Kişi	Qadın	Cəmi	Kişi	Qadın	Cəmi	Kişi	Qadın
0-14	11964554	6125629	5838925	18,6	19,4	17,7	100,0	51,2	48,8
15-64	41892404	20963124	20929280	64,0	66,6	63,6	100,0	50,0	50,0
65<	10559015	4403248	6155767	16,4	14,0	18,7	100,0	41,7	58,8
Cəmi	64415973	31492001	32923972	100,0	100,0	100,0	100,0	48,9	51,1

[7]

Cədvəl 3.

Fransada əhalinin cins və yaş qrupları üzrə paylanması, 2019

Yaş qrupu	Əhalinin sayı, nəfər			Cins tərkibi, faiz			Yaş qrupu üzrə cins tərkibi, %		
	Cəmi	Kişi	Qadın	Cəmi	Kişi	Qadın	Cəmi	Kişi	Qadın
0-14	12126767	6211239	5915528	18,5	19,4	17,7	100,0	51,2	48,8
15-64	42335079	21185858	21149221	64,7	66,2	63,3	100,0	50,0	50,0
65<	10960278	4600530	6359748	16,8	14,4	19,0	100,0	42,0	58,0
Cəmi	65422124	31997627	33424497	100,0	100,0	100,0	100,0	48,9	51,1

[7]

0-14 yaşlarında olan əhali arasında oğlanların sayı çoxdur. Burada aşağı yaş qruplarında doğulan uşaqlar arasında oğlanların sayının çox olması ilə əlaqədar onlar əhalinin 51,2%-ni təşkil edir. 2009-2019-cu illəri əhatə edən onillik dövrdə 15 yaşa qədər əhali arasında oğlanlar və qızların paylanmasında az fərq olmuşdur. 2009-cu ildə bu yaş qruplarında oğlanların sayı 286,7 min nəfər, 2019-cu ildə 295,7 min nəfər çox olmuşdur. Hər 1000 nəfər oğlana görə 2009-cu ildə 953 nəfər, 2019-cu ildə 952 nəfər qız olmuşdur.

15-65 yaş qruplarını əhatə edən əmək qabiliyyətli yaşda əhali arasında qadınlar və kişilər bərabər paylanmışdır. Aşağı yaş qruplarında oğlanlar arasında ölüm hallarının çox olması, ölkəyə

gələn miqrantlar arasında kişilərlə yanaşı, qadınların da sayının çoxluğu, əhalinin cins tərkibində onların arasında olan fərqlərin azalmasına gətirib çıxarır. 45-50 yaşdan başlayaraq kişilər arasında ölüm halları yüksəlir. Ona görə yuxarı yaş qruplarında qadınların əhali arasında payı kəskin şəkildə yüksəlir. 65 yaşdan yuxarı əhalinin 58%-ni qadınlar təşkil edir. Onların sayı kişilərə nisbətən 1759,2 min nəfər çoxdur. Hər 1000 nəfər kişiye görə 1382 nəfər qadın vardır [5].

Beləliklə, Fransada əhalinin cins tərkibinin təhlili göstərir ki, ümumi əhali arasında və 65 yaşdan yuxarı qruplarında qadınların payı çoxdur. Onların orta ömür müddətinin yüksək olması sayının çoxluğunu müəyyən edən əsas amildir. Fransada əhalinin yaş tərkibinin təhlili göstərir ki, doğulan uşaqların sayının azalması davam edir. Eyni zamanda yerli əhali arasında bu azalma daha intensiv şəkildə getdiyinə görə immiqrantların təbii artım prosesində iştirakı güclənir. Bununla yanaşı, yaranmış vəziyyətdə 15 yaşa qədər uşaqların əhali arasında payı azalmağa doğru gedir. On illik dövrdə əhalinin ümumi sayı 101,6% artdığı halda, 15 yaşa qədər uşaqların sayı 101,4% çoxalmışdır. Kişilər arasında aşağı yaş qruplarının payı orta göstəriciyə nisbətən xeyli yuxarıdır (19,4%).

İqtisadi fəal əhalinin cins-yaş tərkibində kişilər üstünlük təşkil edir. Onların sayı 14824 min nəfər (53,5%), qadınların sayı 12514,0 min nəfərdir (46,5%). Ölkədə iqtisadi fəal əhalinin sayı 27,76 mln. nəfərdən çoxdur (2007). İqtisadi fəal əhalinin yaş tərkibinə görə paylanmasında yuxarı yaş qruplarının payı getdikcə artır. Əmək qabiliyyətli əhalinin payına (20-60 yaş) iqtisadi fəal əhalinin 45,8%-i düşür. Onların da 40,6%-i 40 yaş və yuxarıdır. Əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsi orta ömür müddətinin də tədricən yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Ona görə əhali arasında yuxarı yaş qruplarına daxil olan əhalinin sayı da çoxalır. Nəticədə, cavanların sayının azalması demoqrafik problemlər yaradır. İlk növbədə təsərrüfat sahələrinin işçi qüvvəsi ilə təmin edilməsində problemlər yaranır, ailə quranların sayı və doğulan uşaqların sayı kəskin şəkildə azalır.

Almaniya dünyada orta ömür müddətinin yüksək olduğu və 65 yaşdan yuxarı əhalinin yüksək paya malik olduğu ölkələrdən biridir. 2011-ci ildə ölkədə əhalinin 20,59%-i 65 və daha yuxarı yaşa malik olmuşdur. Onlar mütləq hesabla 16517,4 min nəfər təşkil edir. Bununla yanaşı, doğumun aşağı səviyyəsi ilə əlaqədar ölkədə 10778,9 min nəfər 15 yaşa qədər əhali qrupuna daxildir. Onlar əhalinin 13,44%-nə bərabərdir [8].

Ölkəyə gələn xarici miqrantlar arasında orta yaşlı əhali, əsasən də cavanlar üstünlük təşkil edir. Ona görə əmək qabiliyyətli yaşda olan əhali qrupu yüksək xüsusi çəkiyə malikdir. Belə vəziyyət yaxın və orta perspektivdə də yuxarı yaş qruplarında olan əhalinin sayının yüksək səviyyədə qalmasına səbəb olmuşdur. Təhlil aparılan dövrdə ölkədə əmək qabiliyyətli yaşda əhalinin sayı 52913,6 min nəfər olmuş, onların əhali arasında payı 65,97% səviyyəyə yüksəlmişdir.

2017-ci il üçün tərtib olunan demoqrafik piramidanın təhlili göstərir ki, əhali arasında ən yüksək paya malik olan yaş qruplarına 50-54, 55-59 və 45-49 yaş arasında olan əhali aiddir. Bu yaş qruplarında qadınlar və kişilərin sayı arasında əsaslı fərqlər hələlik azdır. Bu yaş qruplarından sonra onlar arasındakı fərqlər tədricən yüksəlir. Demoqrafik piramidanın aşağı yaş qruplarına aid hissələrində (0-15 yaş arasında) əhalinin sayı azdır və belə vəziyyət uzun müddətdir ki, davam edir [3].

Müasir sosial-iqtisadi və demoqrafik inkişaf şəraitində əhalinin orta ömür müddətinin yüksəlməsi və doğumun aşağı düşməsi onların qocalması prosesinin davam etməsinə gətirib çıxarır. 2006-cı ildə ölkədə yeni doğulan oğlan uşaqları arasında orta ömür müddəti 74,4 il, qızlar arasında 80,6 il olmuşdur. Aparılan hesablamalar və verilən proqnozlar göstərir ki, hazırda 60 yaşdan yuxarı əhali 23% xüsusi çəkiyə malik olsa da, 2030-cu ilə qədər olan dövrdə bu göstərici 30%-ə qədər yüksələcəkdir. Doğumun azalması yaxın vaxtlarda əhalinin sayının azalmasına səbəb olacaqdır. XXI əsrin ortalarına qədər ölkədə əhalinin sayı 16%-ə qədər azala bilər və onların sayı 69-74 mln. nəfərə düşə bilər. 2019-cu ilin əvvəlində əhalinin yaş qrupları üzrə paylanması aşağıdakı kəmiyyətlərə malikdir. 15 yaşa qədər uşaqlar əhali arasında 13,3% paya malikdir. 15-65 yaşlar arasında olan əhalinin xüsusi çəkisi 66,1%-dir. 65 yaşdan yuxarı əhalinin payı 20,6%-dir.

Əhalinin yaş qrupları üzrə cins tərkibi

Yaş qrupları	Əhalinin sayı, nəfər			Xüsusi çəkisi, faizlə	
	Cəmi	Kişi	Qadın	Kişi	Qadın
15 yaşa qədər	10841979	5564665	5278128	51,3	48,7
16-64 yaş	53799626	27204665	26594961	50,6	49,4
65 yaş və yuxarı	16760743	7210620	9549309	43,0	57,0
Cəmi	81402348	39979950	41422398	49,1	50,9

[8]

Əhalinin cins tərkibinin öyrənilməsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Cins tərkibi əhalinin yaş tərkibinə, təbii artıma, ölüm səviyyəsinə, miqrasiyalara, nikah və boşanmalara ciddi təsir göstərir.

Ümumilikdə ölkə üzrə əhali arasında qadınların payı yüksəkdir. Onlar ümumi əhalinin 50,9%-ni təşkil edir, mütləq hesabla 41422,4 min nəfərdir. Kişilərin əhali arasında payı 49,1%-ə yaxındır. Ölkədə yuxarı yaş qruplarına malik əhalinin sayının çox olması və onlar arasında qadınların yüksək göstəriciləri əhalinin cins tərkibinin formalaşmasını müəyyən edən əsas amillərə daxildir. 65 yaşdan yuxarı əhali arasında qadınlar 57% paya malikdir. Bu yaş qruplarında qadınlar mütləq hesabla 2338,7 min nəfər çoxdur.

15 yaşa qədər uşaqlar arasında kişilərin sayı çoxdur. Doğulan uşaqlar arasında oğlanların sayca çox olması aşağı yaş qruplarında onların sayının da çoxluğuna təsir göstərir. Almaniyada əmək qabiliyyətli yaşda əhali arasında da kişilərin sayı az fərqlə də olsa çoxdur. Burada ölkəyə gələn miqrantlar arasında kişilərin say üstünlüyünün təsiri özünü aydın şəkildə göstərir. Bu yaş qruplarında kişilər 50,6% paya malikdir.

Almaniyada əhalinin cins-yaş tərkibinin mövcud strukturu repressiv tipə (azalma tipi) malikdir. Cins-yaş piramidasının bu forması yüksək İEÖ üçün səciyyəvidir. Bura daxil olan ölkələrdə səhiyyə kifayət qədər yüksək inkişaf səviyyəsinə malikdir, vətəndaşların təhsil səviyyəsi yüksəkdir, doğum səviyyəsi çox aşağıdır, yuxarı yaş qruplarına malik əhali arasında ölüm nisbətən aşağıdır, əhali yüksək gözlənilən orta ömür müddətinə malikdir. Nəticə olaraq əhali davamlı olaraq qocalır, yəni 65 yaşdan yuxarı əhalinin payı artır, onun orta yaş müddəti çoxalır.

Nəticə: Beləliklə, aparılan statistik təhlillər göstərir ki, miqrasiya prosesləri hər üç ölkədə əhalinin yaş-cins strukturuna ciddi təsir göstərir. Lakin ayrı-ayrı yaş qruplarında əhalinin cins tərkibi üzrə paylanmasında xeyli fərqlər müşahidə olunur. Böyük Britaniyada 15-64 yaş qruplarında kişilər və qadınların sayında kəskin fərqlər hiss olunmur. Aşağı yaş qruplarında ölüm hallarının çox olması, kişilərin sayının azalmasına səbəb olur. Xarici miqrantların arasında kişilər üstünlük təşkil edir. Ona görə də bu fərq hiss olunmur. Fransada əhalinin cins tərkibinin təhlili göstərir ki, ümumi əhali arasında və 65 yaşdan yuxarı qruplarda qadınların payı çoxdur. Ölkəyə gələn miqrantlar arasında kişilərlə yanaşı, qadınların da sayının çoxluğu, əhalinin cins tərkibində fərqlərin azalmasına gətirib çıxarır. Almaniyaya gələn miqrantlar arasında cavanlar üstünlük təşkil edir. Buna görə əmək qabiliyyətli əhalinin yüksək çəkiyə malik olmasına və əhalinin yaş-cins tərkibinə təsir göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndiyev V.Ə., Nağıyev S.Q. Əhali coğrafiyası. –Bakı: Bakı Universiteti, –2006, –338 s.
2. Dünyanın iqtisadi və sosial coğrafiyası./ H.B.Soltanova red.ilə. –Bakı, –2019. –510 s.
3. İbrahimova G.İ. Miqrasiya anlayışı, əsas növləri və sosial-siyasi təhlil / G.İ. İbrahimova, N.Yaqubova. // Tarix və onun problemləri. –Bakı, –2013. –№3, –S.218-228.
4. [Avrupada goc ve multeci olgusu 2017-2018-2019 birlesik.pdf \(sakarya.edu.tr\)](http://sakarya.edu.tr)
5. Зверева Н.В., Елизаров В.В., Веселькова И.Н. Основы демографии. –М.: Высшая школа, –2004, –374 с.

6. <https://www.gov.uk/government/statistics>
7. <http://www.insee.fr/fr/>
8. <https://www.destatis.de/DE/Startseite.html>
9. Mədədzadə, K. M. Q. Müasir dünyanın qlobal problemləri / K. M. Q. Mədədzadə // Elmi xəbərlər. Sosial və humanitar elmlər bölməsi. – 2021. – Vol. 17. – No 3. – P. 63-64.
<https://elibrary.ru/item.asp?id=47177799>

РЕЗЮМЕ

ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА ГЕНДЕРНЫЙ И ВОЗРАСТНОЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ В СТРАНАХ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЫ

Джафарова Г.Дж., Маммедов И.В

Ключевые слова: миграционные процессы, возрастно-половой состав населения, трудовые ресурсы, средняя продолжительность жизни, экономически активное население

Миграционный процесс является сегодня одной из важнейших проблем международного сообщества. Крах социализма в 1990 году, появление новых очагов конфликтов, гражданские войны, социально-экономические различия между странами, безработица и другие факторы ускорили миграционный процесс. Одним из регионов, наиболее затронутых этим процессом была Европа. Мигранты, прибывающие в европейские страны нелегально, создают дополнительные проблемы для каждой страны, и этот процесс продолжается и сегодня. В результате возникают определенные проблемы в демографическом развитии населения. Это наиболее очевидно в странах Западной Европы. В результате миграция влияет на расположение населения, возраст и пол, национальный состав, формирование трудовых ресурсов и т. д. имеет большое влияние.

SUMMARY

IMPACT OF MIGRATION ON AGE-GENDER STRUCTURE IN WESTERN EUROPE

Jafarova G.J., Mammadov I.B.

Key words: migration processes, age-gender structure of the population, labor resources, life expectancy, economically active population.

The migration process is one of the most important problems in the international arena today. The collapse of socialism in 1990, the emergence of new hotbeds of conflict, civil wars, socio-economic disparities between countries, unemployment and other factors accelerated the migration process. One of the regions most affected by these migration processes was Europe. Migrants arriving in European countries illegally create additional problems for each country, and this process continues today. As a result, certain problems arise in the demographic development of the population. This is most evident in Western European countries. As a result, migration affects the location of the population, age and sex, national composition, the formation of labor resources, etc. has a greater impact

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	22.09.2021
	Son variant	06.12.2021